

C. Renfrew - symbolický rozměr hmotné kultury, asociace symbolů s těmito aspekty existence: design, plánování, měření, společenské vztahy, nadpřirozeno, reprezentace; definice “nadpřirozena” je složitá stejně jako rozpoznání lidských aktivit na něj namířených, viz pohřeb(ní ritus) a jeho kontext

The Archaeology of religion (in: *The Ancient Mind* 1994, 47-54)

- snaha o identifikaci různých aspektů inherentních ve většině N, které doprovází ostatní aspekty, lépe patrné v archeologickém materiálu; oddělenost místa a zvláštní charakter aktivit jako důležité pro detekci a rozpoznání archeologem; tyto aktivity jsou ve většině N formalizované, podrobně předepsané a spojené se zákazy, často se odehrávají na zvláštních místech a jsou souvisle strukturované v čase – nutná zobecnění pro zásadní vhled do minulých N

- příliš restriktivní pojetí N – sedí možná na oficiální/veřejný, komunitní kult, ale z velké části ignoruje každodenní a domácí religiozitu, ritualizaci utilitárních aktivit (zemědělství, řemesla, domácí práce, apod.), spoléhá na “oddělenost” posvátného a profánního, zároveň málo rozlišuje mezi “náboženstvím” a “rituálem”, respektive mezi N rituálem (kde figuruje “nadpřirozeno”) a ne-N, společenským rituálem, obřadem, ceremonií

Archeologické indikátory rituálu:

zaměření na pozornost:

- 1) - rituály se mohou konat na místech se zvláštními přírodními prvky či asociacemi (prameny, jeskyně, háje, vrcholy hor)
- 2) - alternativně se rituály mohou konat ve speciálních budovách určených pro posvátné účely
- 3) - struktury (budovy) a vybavení použité pro rituál mohou využívat pozornost přitahující prvky (*attention-focusing devices*) přítomné v architektuře a nemobilním (ohniště, oltáře) i mobilním vybavení
- 4) - sakrální zóna bude pravděpodobně bohatá na opakující se symboly (nadbytečnost - *redundancy*)

hranice mezi tímto světem a jiným:

- 5) - rituál může zahrnovat nápadné veřejné projevy a náklady i skrytá exkluzivní mystéria, jejichž praxe bude reflektovaná v architektuře
- 6) - koncepty čistoty a znečištění mohou být reflektovány v zařízení a údržbě posvátné oblasti

přítomnost božstva:

- 7) - asociace s božstvem/-y může odrážet využití kultovního obrazu nebo abstraktní reprezentace
- 8) - rituální symboly budou ikonograficky odkazovat na uctívaná božstva a jejich asociované mýty, často může být použita zvířecí symbolika, specifická zvířata (i mýtická) mohou odkazovat na specifická božstva či síly
- 9) - rituální symboly mohou odkazovat také na jiné symboly, používané v pohřebních ritech a rituálech přechodu

účast a oběť:

- 10) - uctívání bude zahrnovat modlitbu a zvláštní pohyby - adorační gesta - tyto mohou být reflektovány v umění, ikonografii, dekoru a obrazech
- 11) - rituál může využít různé metody k navození N prožitků - tanec, hudba, narkotika, bolest
- 12) - může se objevit oběť zvířat či lidí
- 13) - jídlo a pití mohou být přineseny a případně i zkonsumovány jako obětiny, případně spáleny či vylity
- 14) - předměty z jiných materiálů mohou být přineseny a nabídnuty jako obětiny (votiva), akt obětování může zahrnovat jejich rozbití, ukrytí nebo odhození (*discard*)
- 15) - velké investice bohatství se mohou odrážet v použitém vybavení i obětinách (*costly signaling*)
- 16) - velké investice bohatství a zdrojů se mohou odrážet v budově (struktura) samotné a jejím zařízení

Za hlavní považuje rozpoznání opakovaných aktivit symbolické povahy, směřované vůči transcendentním silám, staví se proti přisuzování rituálního významu pouze reziduálnímu materiálu, kde chybí lepší vysvětlení; upozorňuje na podobnost a těžkou odlišitelnost her a N rituálů, hraček a kultovních obrazů, hry a rituály (nejen N) sdílí podobné formy a nemusí být vzájemně exkluzivní; opomíjení role N a N představ o posmrtném životě v pohřebních ritech

Problematické spoléhání na principiální odlišnost N a ostatního, "světského" jednání. Prolínání obou těchto sfér v archeologickém materiálu zřejmě považuje za záležitost vnější podobnosti různých druhů symbolického jednání, nikoliv za projev skutečné provázanosti náboženství s ostatními oblastmi lidského života. Přesto alespoň poukázal na podobnost náboženství s jinými formami symbolického jednání, provázanost pohřebního ritu s představami o posmrtném životě a časté používání "pozornost přitahujících prostředků" (*attention focusing devices*) v rituálním a N kontextu

Kritika T. Insolla a S. Mithena - příliš rigidní pojetí N a předpoklad jeho oddělenosti od ostatních kulturních jevů - odráží spíše moderní sekularizovanou společnost, než kulturní prostředí archaických společností, kde takováto oddělenost zřejmě neexistovala; na základě etnografických dat soudí, že většina archaických náboženských tradic byla mnohoznačná již ve své podstatě a frustrace archeologů z neschopnosti rekonstruovat "formální náboženskou ideologii v pozadí figur, kultovních staveb a pohřebních praktik" je možná zbytečná. Ve skutečnosti mohlo jít o vysoce individuální a neurčité představy, osobní interpretace a zkušenosti volně napojené na sdílené ideje, které zůstaly z většiny nediskutované

Část problému je dána také nejasnou terminologií a problémy s vymezením kategorie "náboženství" (nejen) v archeologii a někdy až svévolné a implicitní používání (většinou zapůjčených) termínů jako "rituál", "oběť" apod., ale také zaměňování deskriptivních pojmů za interpretační - např. "skelet" vs "pohřeb", "objekt, jáma" vs "hrob(ová jáma)" apod., (A. Kaliff)

Richard Bradley - (*Ritual and Domestic Life in Prehistoric Europe*, 2005) – otázka rozlišitelnosti rituálního a ne-rituálního jednání v pravěké Evropě, ritualizované aktivity jako součást domácího života i zemědělství – etnografické paralely k archeologickým situacím

Rituál jako specializovaná forma chování zdůrazňující určité starosti (*concerns*) každodenního života skrze určitý typ performance, není v opozici s domácím (rodinným) životem a často z něj vychází; rituály a symboly prostupují každodenní život, jako způsob komunikace a výraz místní identity; je snažší je rozpoznat než interpretovat.

Poukazuje na podobnost sýpek a hrobek u některých kultur a asociace cyklu života a smrti se zemědělským cyklem, zemědělství jako ústřední bod - existenciální závislost a komplexita - i prosté zemědělské stavby mohou nést mnoho vrstev významů.

Kritizuje příliš široké a často implicitní, nevysvětlené, používání pojmu “rituál” a jeho stavění do opozice vůči běžnému, domácímu životu; také předpoklad, že rituál používá “odlišný” typ logiky od té běžné a že je především symbolický: rituály vyjadřují zásadní propozice o světě a jsou silně spjaté s N vírou, proto jsou směřovány k nadpřirozenu (performance-symbolism-belief-meaning).

Kloní se k jinému přístupu - zaměřený více na vnější charakteristiky rituálního jednání - jde především o performanci vykonanou podle určitých konvencí - větší důraz na formalitu a proceduru než na “zprávu”, kterou nese (performance-formality-communication-meaning), forma > obsah, důležitá je účast a závazek; ritualizace jako sociální strategie, způsob jak odhalit a zdůraznit určité oblasti života a aktivity (zejména spracování stravy).

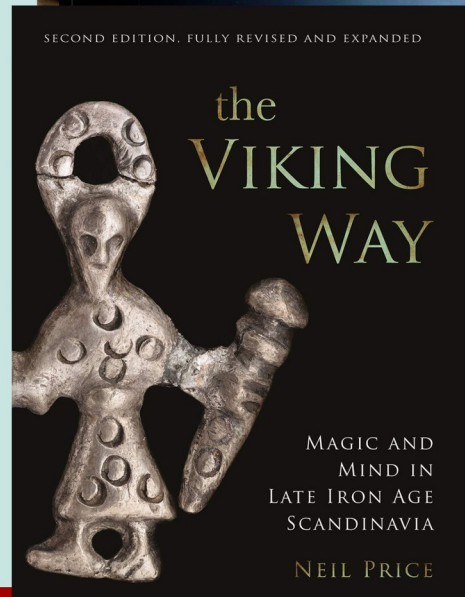
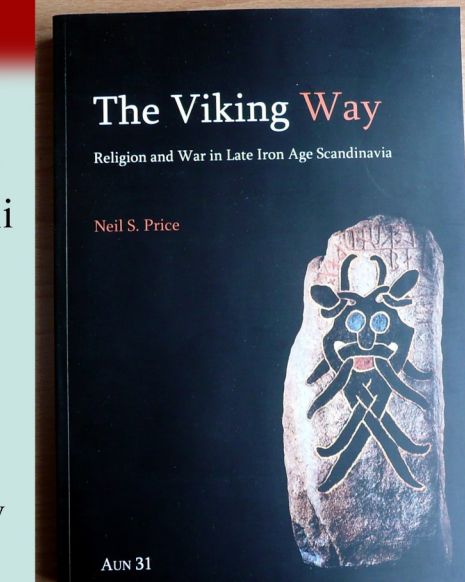

Neil Price - *The Viking Way* (2002, 2019) - britský archeolog působící ve Švédsku, zaměřuje se na dobu vikingskou, šamanismus a cirkumpolární tradice, archeologii "jiného", archeologii "čtvrtého světa" (domorodé menšiny); upozorňuje na východní (Uralické) vlivy v severském N a doklady soužití a kulturního ovlivňování starých Sámů se starými Seveřany.

Komplexní studie staroseverské magie (*seiðr*) v kontextu různých aspektů tehdejší kultury; sám sebe sice neoznačuje za kognitivního archeologa, upozorňuje ale na potřebu zohlednění kognitivních aspektů při výzkumu archaických kultur, zejména skutečnost, že mnohé aspekty jejich života se k nám dostávají filtrované skrze světonázor, který je pro mnohé z nás "nepochopitelný, vzdálený, nepřijatelný až děsivý".

Syntéza různých přístupů zahrnující etnografii, historii a literární kritiku - využívá literární i archeologické doklady ve snaze osvětlit řadu dílčích aspektů, jako: vztah magie a bohů, postavení jejich praktikantů, genderové konstrukce a socio-sexuální identita ve spojení s rituály, nebo rozdílné podoby "domácí" a "válečné magie";

"Splynutí války a náboženství" tvořilo jádro seiðru a stálo v centru tehdejšího chápání světa N spíše jako „belief system“, způsob pohlížení na svět; jen jedna z dimenzí denního života, neoddelitelně spojená se všemi ostatními aspekty existence (bytí), volnějším pojetím hranic mezi naším světem a tím dalším, stejně jako mezi světem lidí a zvířat.

Shrnutí a obecné teze doporučení:

Náboženství, stejně jako kapaliny (např. kočky), má tendenci vyplňovat veškeré dostupné prázdné prostory (dokládá i tendence archeologů, vyplňovat jím prázdné prostory v interpretaci).

Jde o vágní, obtížně definovatelný, ale všudypřítomný, kulturní jev (kulturní konstanta) - pro účely bádání je ale potřeba jej nějak uchopit - koncept "náboženství" je z velké části uměle konstruovaná kategorie, proto postačí prostá **1) pracovní definice** (odpovídající sledovanému výzkumnému záměru), které je ale třeba se držet.

př. "Veškeré lidské jednání a mentální reprezentace legitimizované odkazem na autoritu nadlidských činitelů. Náboženská zkušenost je emoční reakce na náboženské reprezentace"

2) Náboženství není kategorií sui generis, nýbrž přirozený produkt lidské kultury a mysli, využívající jejich přirozené mechanismy. Jako takové je zkoumatelné nezávisle na subjektivní "existenciální zaujatosti" a schopnosti "vcítit se".

3) Konkrétní obsah symbolů a náboženských reprezentací archaických kultur je nám z většiny **nepřístupný**, i přes pokusy "imaginativních" a fenomenologických interpretací. Vzhledem k jeho (pravděpodobně) značné variabilitě a kulturnímu kontextu, ale není jeho přesná rekonstrukce nutná, pro alespoň hrubou charakteristiku dané náboženské tradice.

Further proof cats are liquid.

- 4) *Je třeba vyhnout se apriornímu rozlišování "kultovní" (rituální, posvátné) a "světské" (profánní, utilitární) hmotné kultury* vzhledem ke zřejmému prolínání obou těchto sfér u archaických kultur. U "zřetelně kultovní" hmotné kultury je nutné počítat také s jejím možným "profánním" a praktickým významem, u "běžné" hmotné kultury zase nelze vyloučit jejich (sekundární) rituální použití či náboženský význam nebo symboliku.
- 5) *K výzkumu náboženství* archaických kultur je třeba **přístupovat komplexně** a zohlednit jejich vazby na ostatní části života příslušníků těchto kultur, na jejich ekonomicko-subsistenční základnu, socio-politickou organizaci atd.
- 6) *K veškerým pramenům* (archeologickým, historickým i jiným) i získaným datům je třeba **přístupovat kriticky** a s ohledem na jejich *kontext*. To platí i pro sekundární literaturu - je dobré neomezovat se pouze na jeden zdroj/autora a ověřovat (nakolik je to možné) informace předkládané jako fakta.